

УДК 349.4

Михайло Бурдін,канд. юрид. наук, доцент, проректор
Харківського національного університету внутрішніх справ

РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ЦЕНТРАЛЬНОЮ РАДОЮ УНР

У статті проаналізовано підходи дослідників державно-правових реформ, здійснених Центральною Радою УНР, зокрема, у сфері земельних відносин. На цій основі доведено, що у дослідженнях із цієї проблеми є окремі прогалини, упереджене тлумачення «селянської революції» та неадекватна оцінка приватновласницького сектору сільськогосподарського виробництва в Україні. Показано, що уряд УНР не мав достатнього теоретично-правового розуміння розбудови української національної держави, не володів організаційними здібностями для мобілізації українського народу в його боротьбі за національну незалежність і був значною мірою у своєму світогляді обмежений російською соціалістично-общиною ідеологією, що і призвело до його поразки і втрати щойно здобутої української національної незалежності.

Ключові слова: земельні відносини, земельна власність, Центральна Рада, УНР, Союз земельних власників, аграрна реформа.

Актуальність теми цього дослідження зумовлюється принаймні трьома факторами. По-перше, серед науковців теорії та історії держави і права України стало загальним розуміння того, що сам акт проголошення УНР та діяльність Центральної Ради з реформування земельних відносин трактується з позицій політичної теорії і в дусі українського національного ідеологічного романтизму. Так, приміром, С. Корновенко вважає, що «українська революція 1917–1921 рр. мала селянський характер» [1, с. 55–60]. Такої ж думки дотримуються В. Данилов і Т. Шанін та ін. [2]. По-друге, однолінійна схема пояснення державно-правових реформ земельних відносин в Україні Центральною Радою виявляється у звичних для радянської доби термінах «революція», «селянська революція», «скасування земельної власності», «класовий антагонізм» та ін., що засвідчує переміщення центру уваги до історії політичних рухів українського народу та віддалення від теорії та історії держави і права. По-третє, нині для законодавців української держави проблеми реформування земельних відносин, які прагнула вирішити Центральна Рада, стали такими ж нагальними, як і в часи УНР. Тож державно-правові інститути регулювання земельних відносин у сучасній Україні опинилися у фокусі як громадянського суспільства, так і політичних партій, представлених у Верховній Раді України та в уряді. Певною мірою реформування земельних відносин в УНР і нині є досить ак-

туальним, позаяк ані тоді, ані нині воно не було своєчасним і не відповідало потребам суспільства.

Виклад основного матеріалу. Інерція тяжіння дослідників у вивченні реформ земельних відносин в УНР Центральною Радою до політології та історії звужує горизонт їх конституційно-правового розуміння як у ту історичну добу, так і нині. Доти, доки зберігається певний політико-правовий світоглядний підхід у вивченні всієї сукупності державно-правових змін, які були реалізовані в УНР, нинішня українська держава і суспільство зберігатимуть знання описового виміру земельних реформ, які лише окреслюють простір для майбутнього визначення юридичних статусів суб'єктів земельної власності. Зауважимо, що декларація про утворення УНР в 1917 р. – це дійсне і реальне, справжнє історичне відкриття українського національно-державницького часу, розбудови національно-республіканської демократії, як царина й особлива творча справа тодішньої української національної владної еліти, яка, на превеликий жаль, не була достатньо підготовлена теоретично щодо конституційно-правового розуміння сутності української національної республіки. Крім того, тодішня правляча еліта не була впевнена у своїй національно-демократичній українській автентичності. УНР як постросійськоімперська політична влада ідейно-світоглядно із самого початку експлуатувала зміст двох ідей російського народництва – ідею общинного

соціалізму та ідею статусу України в складі оновленої Росії на засадах автономізму.

У наукових працях недостатньо висвітлені питання, що стосуються прямого зв'язку проголошення та функціонування уряду УНР та змісту проведених земельних реформ з наслідками першої світової війни. У радянську добу ці події тлумачилися як результат Жовтневої революції 1917 р., яку здійснила більшовицька партія під керівництвом В. Леніна. Насправді перша світова війна практично зруйнувала Російську імперію і Австро-Угорську, в складі яких були українські землі. На руїнах цих імперій були утворені УНР і ЗУНР. Перша світова війна стала найкровопролитнішою за всю попередню історію людства: в армії воюючих країн були мобілізовані близько 74 млн., близько 10 млн. – бойові втрати, стільки ж загинуло від епідемії і голоду, інвалідами і каліками залишилось близько 20 млн. осіб. Росія втратила 1,8 млн. осіб, Австро-Угорщина – 1,1 млн. осіб. Війна призвела до докорінної перебудови світу і розпаду трьох імперій [3, с. 299]. Враховуючи той незаперечний факт, що українські солдати були у складі обох воюючих сторін і становили досить вагомую частку, то події, що розгорталися після війни в УНР і ЗУНР, були вкрай трагічними і суперечливими. Можна сказати, що селянська маса України була соціально деформована та суб'єктивно знесилена і дезорієнтована. Проблеми, таким чином, більшою мірою не вирішувалися представниками державного уряду УНР, а ускладнювалися хаосом, безладдям і недовірою селянських мас, особливо демобілізованих, до будь-якої влади.

Неприпустимим примітивізмом слід вважати розуміння УНР з подальшим її реформуванням на УРСР як співпрацю українського і російського пролетаріату в революційних подіях, оскільки більшовизм ніяких революцій не здійснив. Імператор Микола II, усвідомивши безперспективність у майбутньому російського самодержавства, добровільно зрікся престолу. Ось витяг із маніфесту про зречення Миколи II: «В часи великої боротьби із зовнішнім ворогом, який прагне майже три роки зруйнувати нашу вітчизну, Господу Богу було угодню послати нове випробування Росії... У ці вирішальні дні вважали ми обов'язком честі полегшити народу нашому тісне єднання й згуртування всіх сил народних для якнайшвидшої перемоги, і, зі згодою з Державною думою, визнали ми за благо відректися від престолу держави Російської і скласти із себе верховну владу» [3, с. 292]. Головне полягає в тому, що акт зречення Миколи II надавав юридичну легітимність українському народові стати неза-

лежним від Російської імперії і вибудувати свою національну державу. Проте уряд УНР не був послідовним у питання відокремлення Української держави від Росії, і навіть у проведенні земельних реформ Центральна Рада зобов'язана була звітувати перед Тимчасовим урядом Росії.

У цьому контексті «падіння монархії розглядалося не тільки як настання ери політичної свободи, а і як початок національного відродження. Автономія мала стати першим щаблем еволюційного процесу національного самостановлення. Він, той процес, мав би кристалізуватися в ході соціально-політичної перебудови цілої імперії» [4, с. 43]. Слід зазначити, що, попри всю свою поважну роль в українському державотворенні, В. Винниченко і М. Грушевський за своїм культурно-професійним політичним і правовим рівнем розвитку не мали конкретної проєкції конституційно-правового розуміння національної республіки. На тлі цього вони опинилися в полоні абстрактного політичного соціалістичного мислення, яке сформувалося у російської інтелігенції. Це було наслідком того факту, що «українська інтелігенція в своїй переважній більшості протягом довгого часу творила органічну цілість із російською інтелігенцією, якою вона здебільшого і була. Її система політичного думання, як і її соціальний ідеал, були відбитком російських» [4, с. 13]. До цього слід додати, що В. Винниченко і М. Грушевський та їхні соратники були в складі тієї інтелігенції, яка критикувала капіталізм, не поділяла погляди українських партій ЗУНР про місце і роль національного ідеалу та національної єдності всіх соціальних верств українського народу.

Тодішня провідна українська верства, як частково і сучасна, «конституціоналізм, парламентаризм, політичні свободи і права населення, – до всього цього підходили не тільки як до справ другорядних, а іноді зовсім безвартісних в їх самостійній цінності. На першому місці стояли питання соціального характеру, маєткові права населення» [4, с. 14]. Вони недостатньо усвідомлювали цінності не лише конституційного права в розбудові УНР, але й земельної власності. Натомість цивілізовані конституційно-правові держави формують такі інститути регулювання земельних відносин, які поєднують земельну власність з глибиною індивідуалізованої активності та організують навколишнє середовище, яке дає суспільству життєдайні цінності [5, с. 265]. На глибоке переконавання А. Уайтхеда, об'єднання людей, які безпосередньо є суб'єктами земельної власності у виробництві сільськогосподарської продукції, створюють передумови для нагрома-

дження уречевлених людських сил, які набувають універсальної цінності для цивілізації і її правової культури. «Той світ, який збільшує тривалість існування, є світом цінностей. Цінність за своєю сутністю є натуралізм, що позначений безпосередньо. Цінність вказує на факт, а факт – на цінність» [5, с. 301]. Земля, що набуває приватної власності, була для українського народу впродовж тривалої історії фактом універсальної цінності, яка набувала державно-правового захисту і регулювання й використання. Руська Правда і Литовський статут це чітко засвідчують. Земельну власність як світ цінностей слід розглядати як активне розгортання можливостей для реалізації індивідуальних сил. «Оцінювання рівною мірою вказує і на дозвіл, і на заборону реалізації цих сил» [5, с. 307]. Тут ідеться про правове регулювання земельної власності, користування земельними ресурсами та їх упорядкування відповідно до цінностей, яких вони набули в суспільному виробництві і суспільній життєдіяльності народу і держави.

Слід зауважити, що голова Ради міністрів П. Столипін свого часу, по-перше, «проявив себе переконаним прихильником ліберальних перетворень»; по-друге, він добре пам'ятав революційну стихію 1905 р., коли повстання і безпорядки охопили всю країну, радикали агітували за боротьбу з владою, бунтівне селянство спалювало садиби неадекватних поміщиків, робітники організовували страйки, не виходячи на роботу; не їздили поїзди, не подавалась електроенергія, хліб став дефіцитом, не працював водопровід, навіть аптеки були закриті. На тлі цього він розробив аграрну реформу, спрямовану на впровадження одноосібного індивідуального господарства за принципом приватної власності, прагнув створити прошарок міцних і сильних селянських дворогощарств, які б стали опозицією самодержавству. П. Столипін волів зруйнувати селянську общину, перевести селянські наділи в особисту власність, переселити малоземельних селян на неосвоені землі. Серед іншого, він прагнув оживити інститути місцевого самоврядування – земства – та зміцнити їх [3, с. 294]. В українському соціальному середовищі того часу вже існували суб'єкти земельної власності, які самоорганізувалися і мали стати однією з активних соціальних сил, на які Центральна Рада могла би спертися, щоб здійснити державно-правові реформи земельних відносин на засадах європейської правової культури. Прикро, що ні В. Винниченко, ні М. Грушевський не взяли до уваги відому на той час широкому загалу програму реформування земельних відносин П. Столипіна, яка най-

більшою мірою відповідає запитам українських селян і потребам розбудови української держави. Доречно нагадати, що саме в Києві П. Столипін мав започаткувати аграрні реформи, оскільки на теренах України був розгорнутий кооперативний рух селян-землевласників для об'єднання всіх ресурсів у нарощенні валового внутрішнього продукту. Він вважав, що цей досвід приватновласницького землекористування може бути залучений під час реалізації аграрних реформ. І. Фареній, досліджуючи кооперативний рух у Наддніпрянській Україні, зазначив, що землі селяни купували за допомогою катеринославської філії банку. Незважаючи на невідповідні фінансові умови кредитування, кооперативний рух розвивався досить інтенсивно, хоча співпраця з приватними фінансово-кредитними структурами заганяла боржника в кабалу [6]. З огляду на сказане, додамо, що в Україні була наявна селянська сила, здатна генералізувати об'єднання земельних власників усіх форм для ініціювання і вироблення нормативно-правової бази регулювання земельних відносин. О. Любовець вважає, що «Союз (земельних власників. – М.Б.) поступово перетворився на потужну політичну силу, яка репрезентувала інтереси приватних землевласників» [7, с. 286]. Проте у свідомості керівників Центральної Ради міцно посіла ідея общинного соціалізму без приватновласницьких земельних відносин. Тому уряд УНР практично ігнорував домагання Союзу приватних землевласників, який мав розгалужену мережу своїх представництв у різних областях України та являв собою досить чисельну і потужну соціальну силу. В. Андрієвський указує, що абсолютна більшість членів Союзу землевласників прагнули співпрацювати з урядом УНР. Так, один із керівників цього Союзу М. Коваленко навесні 1917 р. звернувся до представників Центральної Ради, щоб остання зареєструвала цей союз офіційно та включила до складу інших представництв Наркомзему як «поважну і сильну своїм капіталом організацію». При цьому він наголосив на потребі в легітимізації Союзу, щоб «не відштовхнути від себе в московські обійми... могутню верству українського суспільства» [8, с. 64-65]. Однак лідери Центральної Ради навіть не прийняли М. Коваленка, вважаючи його класовим ворогом. Таке ставлення поряд з ідеологічними розбіжностями зумовило перехід Союзу у відкриту опозицію до Центральної Ради [7, с. 287].

Українська демократично-хліборобська партія, створена в травні 1917 р., на своєму з'їзді в Лубнах Полтавської області в березні 1918 р. визнала політику Центральної Ради,

особливо в земельній справі, руйнівною для держави й загального національного господарства й вимагала скасування виданого земельного закону та визнання приватновласницького принципу, що є головним стимулом господарювання. З'їзд обрав делегацію в складі 200 осіб, яка з тими вимогами, а також з вимогами поповнення складу Центральної Ради представниками хліборобської партії звернулася до Центральної Ради, але задоволення своїх вимог не одержала [4, с. 59].

Світоглядна прірва, що розділяла представників Центральної Ради УНР і провідних діячів Союзу земельних власників і Української демократично-хліборобської партія, а за нею і позиція боротьби із цими організаціями, яку зайняли В. Винниченко і М. Грушевський, завершилася тим, що українська партія соціалістів-революціонерів і підконтрольна їй селянська спілка в єдності виступили проти приватної власності на землю та розпочали широку агітаційну кампанію за соціалізацію всіх форм земельної власності. Саме ця партія і спілки-сателіти стали не лише дорадчими структурами, а й співучасниками у виробленні державно-правових механізмів регулювання земельних відносин на основі соціалізації земельної власності за взірцем російської общини. Отже, ті провідні сили України, які мали різні форми власності – земельної, промислової, фінансової, – практично були ігноровані В. Винниченком. У логічному розвитку державотворчих процесів політична і громадська ізоляція національно-патріотичних сил України, які несли передові ідеї приватновласницького розвитку економіки за зразком європейської правової цивілізації, призвела до однобічного сприйняття соціальної ідеї землеволодіння, яку розробляли Герцен, Огарьов та інші народники Росії. Вони дотримувались такої світоглядної тези: «Європа не розуміє та не може зрозуміти наших соціальних прагнень, отже, вона нам не вчитель в економічних питаннях. Ми віримо, що покликані внести в історію нове начало та сказати своє слово, а не плестись у хвості Європи». Критика капіталізму приводила молоду російську демократію на перших же етапах її історичного шляху до засвоєння ідей соціалізму [9, с. 17].

Концепція «української революції», якої дотримувались В. Винниченко, М. Грушевський та їх соратники, була сфокусована на російській общині та оцінці її соціально-політичної ролі. Саме община і сперта на неї соціальна конструкція властива лише Росії, а проте не буде перебільшенням сказати, що якраз ця концепція відіграла найтрагічнішу роль в «українській революції», великою мірою зумовлюючи її поразку [4, с. 18].

Зважаючи на те, що в конструкції російської общини відсутнє право власності на землю, то не було й проблеми розподілу землі за викуп або відчуження з обов'язковим відшкодуванням державою збитків власнику землі. Слід наголосити, що серед усіх провідних державних діячів того часу українського і російського простору саме П. Століпін завдав общині нищівної критики як із позиції державно-правової, так і із соціально-економічної і політичної. Він прямо зазначав, що община «стане на перешкоді економічному і виробничому прогресу» [4, с. 19].

15 червня 1917 р. був затверджений Генеральний секретаріат Української Центральної Ради з чітким описом його державно-правових функцій. Вони були виписані в контексті вже існуючих міністерств Російської імперії. Ці міністерства не передбачали колегіального продукування нормативно-правової бази, а тому сприяли одноосібним рішенням. Відомий на той час М. Ковалевський – керівник центрального комітету селянської спілки – став керівником Генерального секретаріату продовольчих справ. Генеральним секретарем землеробства був М. Савченко-Більський. Слід зазначити правову позицію Генерального секретаріату земельних справ, який, ставлячи «наріжним каменем» своєї діяльності забезпечення сільськогосподарською продукцією державних та суспільних потреб, намагався зберегти хоча б великі селянські господарства, а тому його діяльність увійшла в суперечність із позицією незаможного селянства, яке оцінювало аграрні перетворення крізь призму забезпечення лише споживчих потреб своєї сім'ї.

28 листопада 1917 р. уряд УНР зобов'язав Генеральний секретаріат продовольчих справ підготувати проект державної монополії на цукровиробництво. З 1 листопада 1917 р. на території УНР Мала Рада визнала законопроект (причому «заднім числом», що засвідчило юридичне невігластво її членів), в якому норми права гарантували виключно з державного скарбу УНР фінансувати всі видатки на цукрове виробництво. Це було одним із перших рішень УНР на монополію держави стосовно всієї цукрової галузі, а звідси всі землі, на яких вирощувався цукровий буряк, перейшли у власність держави без відшкодування витрат її власникам. Цей акт можна розцінювати як руйнування приватновласницьких відносин, зокрема, в цукровій галузі України, де вже існували цілі приватновласницькі корпорації, приміром братів Терещенків. Така форма соціалізації УНР цілої галузі сільськогосподарського виробництва викликала невдоволення серед чисельної соціальної верстви – землевласни-

ків, які пізніше й підтримали державний переворот, здійснений П. Скоропадським.

Вагоме місце в реформуванні земельних відносин Центральною Радою УНР посідає Третій універсал, в якому декларувалися наміри уряду щодо здійснення земельної реформи. У ньому було чітко прописано, що право власності на землю буде скасовано, а вся земля, що знаходиться в сільсько-господарському виробництві, буде передана селянам «без викупу». Землю проголошено всенародним надбанням [10, с. 67-68]. Серед урядовців були й ті, які не поділяли думку про скасування земельної власності, і тому між урядом і земельним секретаріатом виникли непорозуміння. Частина урядовців, зокрема К. Мацієвич, Б. Мартос, вважали, що скасування земельної власності буде згубним для розбудови УНР.

У Третьому універсалі містилися гасла про передачу землі селянам. Це спричинило масовий рух збіднілого селянства до самочинного відчуження землі, яка була у приватній власності великих і середніх сільськогосподарських виробників. П. Захарченко стверджує, що «скасування приватної власності на землю та її передача без викупу у володіння трудового народу неможливе селянство сприйняло як заклик до самочинного захоплення поміщицьких господарств та перерозподілу майна» [11, с. 27-28]. Як раніше було сказано, після першої світової війни сформувалася чисельна верства безземельних селян, які сприйняли ідеї Третього універсалу як заклик до дії. Відомий дослідник історії держави і права України І. Нагаєвський писав, що «селянські маси вважали своїм найвищим завданням поділ поміщицьких десятин між собою згідно з деклараціями Третього і Четвертого універсалів, а пізніше відбирали землю навіть від неможливих селян» [12, с. 119]. Загалом Третій універсал уряду УНР містив правові норми реформування земельних відносин, які «спиралися на старі концепції російського народництва та відзначалися відвертим популізмом лідерів Центральної Ради» [11, с. 27-28]. Деякі декларовані норми земельних відносин Третього універсалу мали внутрішню суперечливий характер та правову невизначеність. Зокрема, поняття «трудова власність», «соціальна власність» не мали чітко окресленого юридичного змісту.

Центральна Рада своїми універсалами та іншими законодавчими актами спочатку зруйнувала весь наявний правовий порядок регулювання земельних відносин, що дістався у спадщину від Російської імперії, водночас і економічний, політичний і соціальний скелети українського буття, а потім залучила

соціальну верству, найменш здатну будувати державу, а соціальні структури, які мали реальні можливості брати участь у розбудові європейських державно-правових інститутів регулювання земельних відносин, були ігноровані. У цьому контексті слід наголосити, що тогочасна «українська національна буржуазія не тільки протестувала проти економічної політики Російської імперії щодо України, а й висувала певні національно-політичні вимоги, ставлячи на порядок денний автономію або й самостійність України» [13, с. 172]. До цього слід додати, що на той час «в трьох губерніях України – Харківщині, Херсонщині і Катеринославщині – громадська форма землеволодіння охоплювала 89–97 % надільної землі. В решті губерній... подвірне землеволодіння сягало від 48,5 (Чернігівщина) до 94,6 % (Поділля). Україну тих часів справедливо можна назвати країною селянського землеволодіння. Ідея власності на землю не тільки не була чужа селянству, а, навпаки, створила основу його господарського мислення. Така відмінність селянського землеволодіння в Україні так кидалася в очі, що навіть народники, засліплені уявною роллю общини в побудові соціалізму, розробляючи ту концепцію, не змогли повз це пройти. Вони не раз зазначали, що їхня концепція спирається на російську дійсність і стосується лише Росії» [4, с. 33-34].

Є підстави стверджувати, що в наукових публікаціях із проблеми державно-правових реформ УНР, особливо радянського періоду, умисно замовчувалися осередки громадських і політичних організацій українських землевласників, які зберегли тривалий історичний досвід подвірного приватновласницького господарювання та територіально-громадського самоуправління в локальних частинах української території, зокрема на Півдні, Слобожанщині, Чернігівщині. Для багатьох регіональних частин української території селянський двір із приватновласницьким землекористуванням залишався основою їхнього соціального, громадянського і політичного життя, навіть в умовах російської державності. Тому серед цієї частини селянських дворогощадств не було ентузіазму сплачувати надмірні податки до державної казни. Селяни зберігали свої ідеали вільного додержавного життя і в ХХ ст., що стало передумовою їхньої трагічної долі в революційні часи 1917–1920 рр. У цьому контексті Ф. Ніцше писав: «Там, де ще існує народ і не розуміє він держави та ненавидить її як зле око, що посягає на одвічні права і звичаї, там не існує соціального і духовного єднання для державотворення» [14, с. 42].

У цьому аспекті слід оцінити масовий селянський рух під проводом Н. Махна, який,

по суті, був одним із провідників національно-визвольного руху селян-землевласників, що були незадоволені спочатку російською державою, а пізніше українською, яка обіцяла свободу селянам, але позбавляла земельної власності. Саме усвідомлюючи роль держави по відношенню до земельних власників Півдня України, слід розглядати невдоволеність селян-землевласників, які десятиліттями зберігали громадський устрій і земське самоврядування та комерціалізували свою сільськогосподарську діяльність завдяки розташуванню між портами Чорного моря і промисловими підприємствами Центру і Сходу України. Селяни-землевласники Півдня України були не об'єктом, а суб'єктом господарської і суспільно-політичної діяльності, тому насамперед були зацікавлені у збереженні тодішнього юридичного статусу вільних землевласників. Загалом українські селяни-землевласники різних форм власності не увійшли в революцію 1917–1921 рр., яку творила Центральна Рада УНР як національна і громадсько організована соціальна сила. Говорячи схематично, можна сказати, що всі селянські повстання супроти державно-правової політики реформування земельних відносин Центральною Радою були виразниками приватновласницьких земельних відносин із досить тісним зв'язком із промисловістю і фінансовим сектором, а тому могли стати соціальною базою національного державотворення УНР.

Висновки

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що земля як предмет державно-правового регулювання та використання у суспільному виробництві є найбільш універсальним індикатором визначення цивілізаційного рівня розвитку правової культури народу. Зрештою, вся історія українського народу та його державно-правових інститутів найтісніше пов'язана з формами земельної власності. Складність правового регулювання земельних відносин в історії української держави зумовлена, передусім, специфікою її родючого чорнозему та геополітичним розташуванням самої території України. Досвід реформування земельних відносин Центральною Радою УНР переконує, що поразка української держави була спричинена нехтуванням історичної традиції українського селянства мати у приватній власності землю та вільно на ній господарювати. Значна частина українського селянства була упродовж трьохсот років закріпачена російською імперією. Численні господарства були зруйновані внаслідок першої світової війни. Збідніла частина українського селянства мала світоглядну

життєву позицію орієнтуватися не на власні традиційні здобутки, а на патерналізм держави на засадах общинної зрівнялівки. Ця ідея і поєднала уряд Центральної Ради і збідніле селянство щодо скасування земельної власності. Російська соціалістична общинна доктрина одночасно була відокремлена від українського національного тла – культурного, громадського і державного, а також далека від конституційно-правового контексту національної держави. Насамкінець слід зазначити, що Центральна Рада своєю неадекватною викликом державотворчою діяльністю у вирішенні земельних питань практично створила передумову для остаточного поглинання української державно-правової культури землеволодіння, землекористування і землевпорядкування російською азійською цивілізацією з її деспотизмом державного управління і норм права.

Список використаних джерел:

1. Корновенко С. В. Селянська революція 1917–1921 рр.: ліквідація поміщицького землеволодіння в Україні / С. В. Корновенко // Український селянин. – 2015. – Вип. 15. – С. 55–60.
2. Революційний процес 1917–1920 років: витоки, зміст, значення: збірник наукових праць за наслідками теоретичного семінару, організованого кафедрою архівознавства, новітньої історії та спеціальних історичних дисциплін і Науковим товариством істориків-аграрників 13 червня 2013 р. / Черкаський нац. ун-т; Наук. тов. істориків-аграрників. – Черкаси: Вертикаль, 2014. – 62 с.
3. Российская корона. Князья. Цари. Императоры / гл. ред. Н. Ярошенко. – М.: Ридерз Дайджест, 2009. – 320 с.
4. Кононенко К. С. Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї. 1917–1960 / К. С. Кононенко. – Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1965. – 535 с.
5. Уайтхед А. Н. Избранные работы по философии / А. Н. Уайтхед; пер. с англ., общ. ред. и вступ. ст. М. А. Кисселя. – М.: Прогресс, 1990. – 720 с.
6. Фареній І. А. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія / І. А. Фареній; Ін-т історії НАН України. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2008. – 432 с.
7. Любовець О. М. Організаційне оформлення союзу земельних власників на терені України в 1917 році / О. М. Любовець // Український селянин. – 2006. – Вип. 10. – С. 285–299.
8. Андрієвський В. (Ліберець). До характеристики українських правих партій: з доповіді, читаної 16–17/ XII 1920 р., в українським військовим таборі в Райхенбергу / В. Андрієвський. – Берлін: [б.в.], 1921. – 24 с.
9. Дан Ф. И. Происхождение большевизма: К истории демократических и социалистических идей в России после освобождения крестьян / Ф. И. Дан. – Нью-Йорк: Новая демократия, 1946. – 491 с.
10. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України / відп. ред. Ю. Д. Прилюк. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 271 с.

11. Захарченко П. П. Селянська війна в Україні: рік 1918 / П. П. Захарченко ; Національний ун-т ім. Т. Шевченка, Національна академія внутрішніх справ. – К., 1997. – 188 с.

12. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / Ісідор Нагаєвський. – К. : Український письменник, 1993. – 413 с.

13. Оглоблин О. П. Проблеми української економіки в науці / О. П. Оглоблин // Червоний шлях. – 1928. – Ч. 9–10. – С. 165–179.

14. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. Книга для всех и ни для кого / Фридрих Ницше ; пер. В. В. Рынкевича, под ред. И. В. Розовой. – М. : «Интербук», 1990. – 204 с.

В статье проанализированы подходы исследователей государственно-правовых реформ, осуществленных Центральной Радой УНР, в частности, в сфере земельных отношений. На этой основе доказано, что в исследованиях по этой проблеме есть отдельные пробелы, предвзятое толкование «крестьянской революции» и неадекватная оценка частновладельческого сектора сельскохозяйственного производства в Украине. Показано, что правительство УНР не имело достаточного теоретико-правового понимания развития украинского национального государства, не обладало организаторскими способностями для мобилизации украинского народа в его борьбе за национальную независимость и было в значительной степени в своем мировоззрении ограничено российской социалистически-общинной идеологией, что и привело к его поражению и потере только что добытой украинской национальной независимости.

Ключевые слова: земельные отношения, земельная собственность, Центральная Рада, УНР, Союз земельных собственников, аграрная реформа.

The article analyzes the approaches researchers state legal reforms implemented by the Central Council of the UPR, particularly in the sphere of land relations. On this basis, it is proved that the studies on this issue are some gaps, biased interpretation of «peasant revolution» and inadequate assessment of private sector agricultural production in Ukraine. It is shown that the UNR government had sufficient theoretical and legal understanding of the development of Ukrainian national state did not have the organizational ability to mobilize the Ukrainian people in their struggle for national independence and was largely in its outlook limited Russian socialist-communal ideology, which led to his destruction and loss just became Ukrainian national independence.

Key words: land relations, land ownership, Central Council, UPR, Union of land owners, land reform.